

ТИМУР І ОЛЕНА ЛИТОВЧЕНКИ

КНИГА
СПУСТОШЕННЯ
1939—1945

ВІД ВІЙНИ ДО ВІЙНИ

101 РІК УКРАЇНИ

ХАРКІВ
«ФОЛІО»
2018

**В'язниця НКВС, вул. Жовтнева¹, № 39, Полтава,
квітень 1939 року**

Пилип Арсенович дуже довго намагався зрозуміти, що ж це з ним відбувається. Але так і не зрозумів, хоч і мав для роздумів цілком достатню кількість часу — цілих півтора року.

Коли позаторік у жовтні до нього в кабінет раптово увірвалися кілька озброєних людей на чолі зі старшим лейтенантом держбезпеки, який (негайно пред'явивши відповідну постанову) оголосив, що Загоруйко Пилип Арсенович відсторонюється від займаної посади начальника Петрівського райвідділу НКВС і має «слідувати за ним», стало зрозуміло: це кінець.

На той момент від кількомісячних «чисток» брали дрижаки вже повсюдно у Радянському Союзі, не тільки у їхній республіці. Камера Лук'янівської в'язниці, до якої доправили заарештованого, була напхана під зав'язку, і вже буквально після двох-трьох годин, проведених там, було зрозуміло: намагання впиратися хоч в якійсь найдрібнішій дрібноті неодмінно вилізе боком підслідному! Слідчі особливо не церемонилися у виборі засобів тиску і при бажанні вибивали будь-які свідчення. Тим паче, Пилипа Арсеновича запроторили до тієї самої камери, де він колись давно особисто застрелив одного з бунтівних холодноярських отаманів, за що отримав нагородний пістолет — тепер, звісно, конфіскований. Отака іронія долі!..

Отже, заарештований виявив розсудливість і оголосив про щире каяття в усіх мислимих (ба навіть немислимих) посадо-

¹ Нині вул. Соборності.

вих злочинах, на які він йшов, нехтуючи революційною законністю, а іноді навіть здоровим глуздом. Тільки б його не били, не шмагали, не відбивали печінку, селезінку, нирки та інші тельбухи, не вивертали суглобів, не заганяли голки під нігті, не трошили кісток, не спилювали зубів, не «чистили» задній прохід, не підсмажували розпеченим залізниччям, не обливали по черзі окропом і крижаною водою, не затискали пальці (а також значно чутливіші місця) дверима... і все таке інше. Так, слідчі в усьому праві, а він задалегідь винен по всіх пред'явлених пунктах — що б там не пред'являли!.. Він усе підпише, навіть не читаючи...

Саме так слідство надалі й відбувалося: про який би посадовий злочин не йшлося, Пилип Арсенович зізнавався в усьому. Під протокол. Безоглядно розкривав усі афери, в яких брав участь, починаючи від нібито «успішного» розслідування в далекому вже 1926 році справи щодо ворожого глузування над нековирним пам'ятником товаришеві Карлу Марксу на вулиці імені Вацлава Воровського й завершуючи нещодавнім розкраданням цегли, що залишилася після руйнування двох подільських церков. Усі папери підписав не читаючи — «з повною довірою до справедливого слідства».

До речі, не надто здивувався, коли йому продемонстрували зізнання дружини, затриманої одночасно з чоловіком. Зюня примудрилася підписати два зізнання, що суперечили одне одному. Перший протокол засвідчував, що її подруга — Зубок Лариса Омелянівна разом зі своїм чоловіком — Зубком Глібом Борисовичем — справді причетні до зникнення вантажівки із закордонними тканинами, а також до підпільної торгівлі цими тканинами. Однак другий протокол стверджував, що до справи з крадіжкою імпортованих тканин подружжя Зубків не причетне, що наклеп на них ініціював начальник Петрівського райвідділу НКВС Пилип Арсенович Загоруйко, а його дружина Зінаїда Євдокимівна Загоруйко діяла виключно під тиском чоловіка.

— То в чому ж тут правда, громадянине Загоруйко? — криво всміхаючись, спитав слідчий, зважуючи на долонях обидва протоколи.

— Правда і там, і там, — відповів підслідний, не моргнувши оком. — Де ви тільки схочете, там і буде правда. А моя дружина — молодчага, правильно вчинила, підписавши обидва протоколи. Я б повівся так само...

— Громадянине Загоруйко, ти хоча б розумієш, що, підписавши суперечливі протоколи, людина збреше бодай один раз?! — слідчий здавався обуреним. — Сподіваюсь, мені не треба пояснювати, чим попахе для підозрюваного введення слідства в оману...

Та підслідний наполягав на своєму, тоді два суперечливі протоколи допиту дали й йому: перший — що подружжя Зубків винне, другий — що вини на них немає, і що все це здійснювалося заради арешту й подальшого вербування Лариси Омелянівни Зубок органами НКВС.

— Ну що ж, громадянине Загоруйко, тобі в будь-якому разі кранти! — знизав плечима слідчий, коли підслідний також підписав обидва протоколи. Й додав: — Утім, як і твоєї дружині. Бо оскільки всі протоколи є суперечливими по суті, тепер ви обидвоє у нас на гачку.

— Я не сумніваюсь в справедливості й законності слідства, моя дружина не сумнівається також, — вкотре запевнив Пилип Арсенович. — Що нам дали, те ми й підписали. Отже, так треба.

— Ти ще скажи, в ім'я Батьківщини...

— В ім'я Батьківщини, — кивнув він. — Тільки не катуйте...

Саме так проминули всі його допити — від першого до останнього. Всі мислимі й немислимі папери були ним підписані протягом чотирьох місяців, і станом на лютий 1938 року жодного предмета для подальшого розслідування не лишилося фізично. Здавалось би, настав час для суду й винесення обвинувального вироку, в суворості якого годі було сумніватися...

Але ж ні: Пилипа Арсеновича просто утримували в камері, не викликаючи на допити й загалом не турбуючи ніяким чином! Більше того: хоча заарештований поведився зразково, його тепер надовго переводили до одиночної камери. Днів на десять чи навіть на два тижні запроторять в «одиначку», потім на день-два

повертають до загальної камери (ніби на перепочинок), тоді знов до «одиначки» чи в карцер... і знов... і знов... Попередять хіба що перед поверненням до загальної камери:

— Ні з ким не розмовляти, рота на замку тримати. Ясно?

І він слухняно мовчав, потайки насолоджуючись уже тим, що бачить поруч живих людей, чує їхнє белькотання, стогони, сопіння чи хропіння. Так проминув увесь 1938 рік.

Як раптом посеред цієї зими, знов-таки без найменших пояснень, Пилипа Арсеновича витягнули з «одиначки» разом з речами, запроторили не у «воронок» навіть, а в цілий тюремний автофургон і повезли кудись світ за очі. Виїхали ще затемна, на місце ж призначення прибули в розпал дня.

— Де це ми? — спитав заарештований одного з конвоїрів.

— У Черкасах, — відповів той. Та одразу ж отримав наганяя від начальника конвою:

— Не ляпай язиком!!! Тобі хто дозволив розмовляти з ним, га?!

У тутешній в'язниці пробули недовго — буквально кілька годин. Чому?! Важко сказати. Можливо, через балакучість молоденького конвоїра. Можливо, з якоїсь іншої причини... У будь-якому разі, Пилипа Арсеновича загнали до автофургона і знов кудись повезли. Тепер поїздка тривала, мабуть, цілу добу. При цьому вони навіть через Дніпро переправлялися.

Про новий пункт призначення заарештований вже не запитував, оскільки упізнав Полтаву, де випадково побував пару разів ще замолоду. В тутешній в'язниці НКВС Пилипа Арсеновича знов-таки запакували до «одиначки» й попервах залишили в спокої на цілий місяць. Але потім почали тягати на допити, причому з певною регулярністю — раз на два дні. Допити були якимись дивними, бо стосувалися його вже далекої чекістської молодості.

Чи добре пам'ятає він події зими 1921 року?

А якщо конкретніше — події другої половини січня 1921 року?

Зокрема, чи пам'ятає період свого перебування на Поділлі?

Якими справами там довелось займатися? А якщо докладніше?..

Попервах Пилип Арсенович спробував вдатися до старої тактики, апробованої ще в Лук'янівській в'язниці Києва:

— Я підпишу будь-які папери, без жодного спротиву візьму на себе будь-яку провину — тільки не катуйте!..

Тутешній слідчий — капітан держбезпеки — зреагував дивним чином: вийшов з-за свого столу, наблизився впритул до підслідного, не виявляючи жодного роздратування, холоднокровно відважив йому ляпаса і мовив:

— Мені не потрібні твої зізнання! Мені не потрібно, щоб ти брав на себе чужі провини. Мені потрібні твої правдиві відповіді. Правдиві, поймав?..

А повернувшись на місце — повторив усі запитання: чи добре пам'ятає підслідний події другої половини січня 1921 року?.. чи пам'ятає він період перебування на Поділлі?.. якими справами там довелось займатися?..

Від допиту до допиту запитання ставали конкретнішими.

Що підслідний може розповісти про свою роботу в Гайсинському повіті?

А конкретно в Гайсині?..

А в Кібличі?..

А в Теплику?..

А в Марківці?..

В яких ще селах і селищах Гайсинського повіту він працював?..

Чи пам'ятає, як увечері 22 січня 1921 року, перебуваючи в Марківці, завітав до місцевого священика і попросився переночувати?..

З яких міркувань він — Пилип Арсенович Загоруйко — назвався співробітником ЧК Афанасієм Грищенком, а не справжнім ім'ям?..¹

Як звали того священика?..

А його сина?..

¹ У ніч на 23 січня 1921 року в Марківці, в хаті сільського священика Дмитра Леонтовича був застрелений його син — видатний український композитор, диригент, педагог і громадський діяч Микола Леонтович. Вбивство здійснив чекіст Афанасій Грищенко.